

ROSTISLAV HAVRÁNEK

K OTÁZCE DVOU STRÁNEK SPOLEČENSKY NUTNÉ PRACOVNÍ DOBY

Problém dvou stránek společensky nutné pracovní doby se mi objevil při rozboru ekonomické podstaty technické normy výkonu. Proto i v této krátké studii se pokusím formulovat uvedený problém v souvislosti s řešením otázky, z jaké objektivní ekonomické kategorie vychází a jaké objektivní ekonomické kategorii odpovídá kategorie technické normy výkonu.

Vyjdeme z toho, co určuje technická norma výkonu.

Technická norma výkonu určuje dobu, za níž má být proveden určitý výrobní výkon, to znamená dobu, za níž má být vyroben určitý výrobek, případně provedena určitá operace nutná k jeho výrobě. Technická norma výkonu tedy představuje množství práce vyjádřené délkou pracovní doby, které musí být za určitých výrobních podmínek vynaloženo k provedení příslušného výrobního výkonu.

Poněvadž i hodnota zboží představuje množství práce vyjádřené délkou pracovní doby, které musí být za určitých výrobních podmínek vynaloženo k výrobě příslušného zboží, naskytá se otázka, zda technická norma výkonu vychází z ekonomické kategorie hodnoty.

Ujasněme si pojem hodnoty a pojem technické normy výkonu.

Hodnota je ekonomická kategorie zboží výroby. Hodnota je společenský výrobní vztah, který se realizuje při směně zboží. Kvantitativně vyjadřuje hodnotu určité množství abstraktně lidské práce, jež je společensky nutná k výrobě daného zboží. Poněvadž se hodnota jako výrobní vztah realizuje teprve při směně zboží, není její velikost určována pracovní dobou společensky nutnou k produkci daného zboží, ale k jeho reprodukci v době jeho směny.

Technická norma výkonu není kategorie zboží výroby. Určité normování výkonu bylo možné a existovalo i v rámci naturální výroby a bude nejen možné, ale i nutné také v době, kdy již zboží výroba zanikne. Marx o tom říká: „Za všech společenských poměrů musela člověka zajímat pracovní doba, kterou stojí výroba životních prostředků, třebaže ne stejně na různých stupních vývoje“ (Marx, Kapitál I, str. 89).

Ani v rámci zboží výroby se technická norma výkonu nevztahuje k abstraktní stránce lidské práce. Nenormujeme a ani bychom nebyli s to normovat, kolik se má při provedení některého výrobního výkonu vynaložit abstraktně lidské práce, to znamená, lidské pracovní síly ve fyziologickém smyslu. Normujeme, po jakou dobu se má vynakládat určitá užitečná práce v její zvláštní účelné formě za tím cílem, aby jí byl proveden jistý konkrétní výrobní výkon.

Ve společnosti, v níž neexistuje zboží výroba, vztahuje se výkonová norma k užitečné práci v celku, neboť práce nemá dvojaký charakter: charakter práce abstraktní a konkrétní.

Ve společnosti, v níž existuje zboží výroba, vztahuje se technická norma výkonu ke konkrétní užitečné stránce lidské práce. Tuto okolnost plně podporuje Marxův výrok, že „produktivní síla je vždy produktivní silou konkrétní práce a určuje fakticky jen stupeň účinnosti účelné produktivní činnosti v daném časovém úseku“ (Marx, Kapitál I, str. 63), neboť technická norma výkonu není v podstatě nic jiného než výraz stupně produktivity práce.

Kvantitativně vyjadřuje v tomto případě technická norma výkonu jisté množství konkrétní užitečné práce, to znamená jistou délku pracovní doby, během níž musí být vynakládána příslušná konkrétní užitečná práce za tím účelem, aby byla vytvořena příslušná užitná hodnota nebo její část. Poněvadž se technická norma výkonu vztahuje přímo k tvorbě užité hodnoty, vyjadřuje délku té pracovní doby, která musí být na výrobu dané užité hodnoty vynakládána v době její výroby, tedy délku pracovní doby nutné k její produkci.

Je samozřejmé, že i při vynakládání konkrétní užitečné lidské práce můžeme a musíme hovořit o společensky nutné pracovní době, během níž musí být tato práce vynakládána, aby za jistých společenských výrobních podmínek byla vytvořena příslušná užitná hodnota nebo její část.

Soudím však, že v tomto případě jde o jinou stránku ekonomické kategorie společensky nutné pracovní doby než při určování velikosti hodnoty zboží.

Tento názor zdůvodňuji takto:

Určuje-li společensky nutná pracovní doba velikost hodnoty zboží, představuje tato pracovní doba určitě množství abstraktně lidské práce, to znamená, vynaložení jistého množství lidské pracovní síly ve fyziologickém smyslu — bez ohledu na to, v jaké konkrétní formě byla tato pracovní síla vynaložena — společensky nutné k reprodukci příslušného zboží.

Přitom se skutečná společensky nutná pracovní doba, jež musí být vynaložena na reprodukci zboží, převádí na určitý počet časových jednotek jednoduché abstraktně lidské práce. Toto převádění se děje mechanismem trhu.

Společensky nutná pracovní doba reprezentuje tedy v tomto případě množství jednoduché abstraktně lidské práce společensky nutné k reprodukci příslušného zboží. Toto množství jednoduché abstraktně lidské práce nemůže být změřeno ani vypočítáno a nemůže být vyjádřeno jako absolutně známý faktor. Je pouze relativně známý faktor, neboť se projevuje jedině v kvantitativním poměru, v němž se navzájem směňují různé užité hodnoty — tedy ve směnné hodnotě.

Na druhé straně představuje společensky nutná pracovní doba také společensky nutné množství práce, které musí být při výrobě užité hodnoty vynaloženo jednotlivými pracovníky v konkrétní formě užitečné práce. I toto vynakládání konkrétní užité práce má svou vlastní kvantitativní určitost, která je dána přímo skutečnou společensky nutnou pracovní dobou, během níž musí být na provedení příslušných výrobních výkonů vynakládána konkrétní užitečná práce.

Pracovní doba společensky nutná k výrobě užité hodnoty reprezentuje v tomto případě sumu množství konkrétních užitečných prací, kterou je společensky nutné skutečně vynaložit na výrobu této užité hodnoty.

Tato suma množství konkrétních užitečných prací může být změřena a vypočítána a může být vyjádřena jako absolutně známý faktor — to znamená, že může být vyjádřena nikoli relativně ve formě směnné hodnoty, ale absolutně — v délce pracovní doby. (Pojem „absolutně“ je zde míněn jen jako protiklad k pojmu „relativně“.)

Shrnutí hlavních bodů, v nichž se projevuje rozdíl obou stránek ekonomické kategorie společensky nutné pracovní doby:

1. Ta stránka společensky nutné pracovní doby, jež určuje velikost hodnoty zboží — to znamená, množství jednoduché abstraktně lidské práce — nemůže být změřena ani vypočítána. Nemůže být vyjádřena jako absolutně známý faktor. Je pouze relativně známý faktor projevující se ve směnné hodnotě.

2. Ta stránka společensky nutné pracovní doby, jež představuje množství abstraktní práce společensky nutné k výrobě zboží (velikost hodnoty zboží), vyjadřuje pracovní dobu společensky nutnou k reprodukci tohoto zboží v době jeho směny.

3. Existence té stránky společensky nutné pracovní doby, jež určuje velikost hodnoty zboží, je nerozlučně spjata s existencí zboží výroby.

Ta stránka společensky nutné pracovní doby, která představuje společensky nutné množství konkrétní užitečné práce, jež musí být vynaloženo k vytvoření dané užité hodnoty, může být změřena a vypočítána. Může být tedy vyjádřena jako absolutně známý faktor.

Ta stránka společensky nutné pracovní doby, jež představuje množství konkrétní užitečné práce společensky nutné k výrobě dané užité hodnoty, vyjadřuje pracovní dobu společensky nutnou k produkci této užité hodnoty v době její výroby.

Ta stránka společensky nutné pracovní doby, která představuje množství (konkrétní) užitečné práce společensky nutné k výrobě dané užité hodnoty, je kategorie nezávislá na existenci zboží výroby.

Závěr (pokud jde o problém ekonomické podstaty technické normy výkonu):

Z rozboru vyplývá, že kategorie technické normy výkonu nevychází a nemůže vycházet z ekonomické kategorie hodnoty, ale že vychází z ekonomické kategorie společensky nutné pracovní doby. Existuje-li ve společnosti zboží výroba, odpovídá kategorie technické normy výkonu té stránce ekonomické kategorie společensky nutné pracovní doby, která představuje společensky nutné množství konkrétní užitečné práce, jež musí být za daných výrobních podmínek k provedení určitého výrobního výkonu příslušnými pracovníky vynaloženo.

Zbývá vyřešit otázku, kterak technická norma výkonu vychází z této ekonomické kategorie a do jaké míry jí odpovídá — to znamená, do jaké míry se shoduje nebo se má shodovat správně stanovená, technicky zdůvodněná, progresivní technická norma výkonu s pracovní dobou společensky nutnou k provedení výrobního výkonu.

Řešení této otázky však již není předmětem této studie. Jejím úkolem bylo pouze formulovat problém dvou stránek společensky nutné pracovní doby.